

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. LXXVII

SECTIO B

2022

OLEKSANDR YERMAKOV

<https://orcid.org/0000-0001-5070-6528>

National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine

Faculty of Economics

Educational Building no. 10, 11 Heroyiv Oborony
Street, Kyiv, Ukraine, 03041

ermakovou@ukr.net

IRYNA KOSTETSKA

<https://orcid.org/0000-0001-5340-0145>

National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine

Faculty of Economics

Educational Building no. 10, 11 Heroyiv Oborony
Street, Kyiv, Ukraine, 03041

irynakostetska@ukr.net

Kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Ukrainie i w Polsce

Directions of Rural Areas Development in Ukraine and Poland

Abstract: The aim of the article is to analyze in comparative perspective the peculiarities of functioning of rural areas in Ukraine and Poland. The study posed the following research questions: about the features of rural areas in Poland and Ukraine, about the changes that took place in rural areas in both countries, and to what extent the process of transformation of rural areas in Poland can be an example for Ukraine. The work is based on an analysis of statistical data from 2011–2020, a review of the scientific literature and strategic documents. The following research methods were used in the research: comparative analysis, monographic method, case study (characteristics of development directions in the Lublin and Tarnopol regions), and abstract logical method. The authors studied different approaches to understanding of the concept of rural area, taking into account their status, tendencies and the main problematic aspects of their development. There have been analyses of the factors that influenced the current state of development of agriculture in rural areas in both countries: the administrative-territorial reforms and of the impact of decentralization processes on the functioning of rural areas. The article also defines the main problems in rural areas, including demographic issues. The population employment index in urban and rural areas in Ukraine and Poland was analyzed. The necessary conditions for the further development of rural areas were determined. The example of Poland shows the great importance of carrying out today's administrative-territorial reform in Ukraine at the lowest level of the country's territorial division – the local one, and a thorough strengthening of the role and economic potential of local self-government in the rural areas.

Keywords: rural areas; agriculture; decentralization; employment; development; Poland; Ukraine

Abstrakt: Celem artykułu jest porównanie specyfiki funkcjonowania obszarów wiejskich Ukrainy i Polski. W pracy postawiono pytania badawcze dotyczące: cech obszarów wiejskich w Polsce i w Ukrainie; zmian, które nastąpiły na obszarach wiejskich w obu krajach; tego, w jakim zakresie proces transformacji obszarów wiejskich w Polsce może być przykładem dla Ukrainy. Podstawą opracowania jest analiza danych statystycznych z lat 2011–2020 oraz przegląd literatury naukowej i dokumentów strategicznych. W badaniach wykorzystano następujące metody badawcze: analizę porównawczą, metodę monograficzną, studium przypadku (charakterystyka kierunków rozwoju w regionach lubelskim i tarnopolskim) i metodę abstrakcyjno-logiczną. Przedstawiono interpretację pojęcia obszarów wiejskich, biorąc pod uwagę ich status oraz główne problemy i tendencje ich rozwoju. Dokonano analizy czynników, które wpłynęły na obecny stan rozwoju rolnictwa na obszarach wiejskich w obu krajach: reform administracyjno-terytorialnych oraz wpływu procesów decentralizacji na funkcjonowanie obszarów wiejskich. Jednocześnie określono główne problemy występujące na obszarach wiejskich, w tym kwestie demograficzne, oraz przeanalizowano wskaźnik zatrudnienia ludności w ukraińskich i polskich miastach i wsiach. Wskazano także na niezbędne warunki do dalszego rozwoju obszarów wiejskich. Przykład Polski pokazuje duże znaczenie przeprowadzenia reformy administracyjno-terytorialnej w Ukrainie na najniższym poziomie podziału terytorialnego kraju, czyli lokalnym, a także gruntowne wzmocnienie roli i potencjału gospodarczego samorządu lokalnego na wsi.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie; rolnictwo; decentralizacja; zatrudnienie; rozwój; Polska; Ukraina

WSTĘP

Problemy rozwoju obszarów wiejskich i przemysłu rolno-spożywczego, osadnictwa wiejskiego i ludności wiejskiej w Ukrainie znajdują się dziś w centrum uwagi społeczeństwa i władz. Jednym z głównych aspektów polityki społeczno-gospodarczej państwa jest budowa modelu rozwoju obszarów wiejskich, który spełnia standardy poziomu życia obywateli rozwiniętego kraju europejskiego. Obecna sytuacja wymaga zastosowania niezbędnych mechanizmów w celu stworzenia korzystnych warunków dla zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich, konkurencyjnych rynków wewnętrznych i zewnętrznych dla sektora rolnego oraz rozwiązywania problemów społecznych na obszarach wiejskich (Jurgiel 2018).

Obszary wiejskie odgrywają istotną rolę w funkcjonowaniu gospodarki Ukrainy i Polski. Rolnictwo jest ważnym strategicznym sektorem ukraińskiej gospodarki narodowej, zapewniającym Ukrainie bezpieczeństwo żywnościowe i dającym dużo miejsc pracy dla ludności. Jednocześnie rolnictwo zajmuje znaczące miejsce w tworzeniu produktu krajowego brutto (około 20%; zob. Gudim 2012). Szczególnie duże znaczenie w przemianach funkcjonalnych obszarów wiejskich ma złożony proces urbanizacji. Wyrażna koncentracja pozarolniczych podmiotów gospodarczych i bardzo wysoki poziom zurbanizowania wsi w bezpośrednim otoczeniu metropolii świadczą o dużej zależności obu procesów (Czarnecki 2009). Poszukiwanie

nowych źródeł dochodu, a zatem także rozwój nowych funkcji (wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich), ma miejsce zarówno w Polsce (Kłodziński 1996; Kostrowicki 1976; Wilkin 2008), jak i w Ukrainie.

Termin „obszar wiejski” jest wieloznaczny, można go bowiem interpretować w ujęciu funkcjonalnym, fizjonomicznym, demograficznym, ale także w kontekście osiągniętych wskaźników ekonomicznych, poziomu wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, dostępności do usług czy dostępności komunikacyjnej. Obszary wiejskie, wcześniej nazywane rolniczymi, zwykle były utożsamiane z dominacją funkcji rolniczej bądź leśnictwa wraz ze związanym z nim przetwórstwem i usługami. Takie podejście sektorowe (tj. utożsamianie obszaru rolniczego z obszarem wiejskim i ludności rolniczej z ludnością wiejską) w badaniach nad obszarami wiejskimi funkcjonowało w Polsce do lat 90. XX w. (Kołodziejczak 2021). W obecnych czasach tak jednoznaczne powiązanie obszarów wiejskich z rolnictwem nie jest uzasadnione. Jak wskazuje Jeziarska-Thöle (2018, s. 42), „proces dezagraryzacji struktur gospodarczych dokonuje się nierównomiernie i jest skoncentrowany na obszarach wiejskich położonych w bliskim sąsiedztwie większych ośrodków miejskich”. Wpływa on na rozwój obszarów wiejskich w całym kraju i jest zróżnicowany przestrzennie. Istotnymi determinantami tego procesu są: rozproszenie przestrzenne działalności społecznej i gospodarczej (w tym rolniczej), większa różnorodność struktur społecznych i gospodarczych oraz ograniczona dostępność do usług i dóbr. W przeciwieństwie do obszarów miejskich obszary wiejskie charakteryzują się również przestrzennym rozproszeniem gęstości zaludnienia.

W definiowaniu obszarów wiejskich brane jest pod uwagę także kryterium przestrzenne, w którym podstawowym wyznacznikiem jest odległość od ośrodka miejskiego. Obszary te postrzegane są też jako miejsce działalności człowieka, cechujące się stosunkowo niską gęstością zaludnienia, rozproszonym osadnictwem stałym i ekstensywnym zagospodarowaniem ziemi (Bański 2012). Po transformacji ustrojowej, w związku z problemami ekonomicznymi, stopniowo rozwijano koncepcję zintegrowanego rozwoju rolnictwa i wsi, która opiera się na wielofunkcyjności obszarów wiejskich (Bański 2011; Czarnecki 2009; Knickel, Renting 2000; Kołodziejczak 2010, 2021; Stanny 2014; Stanny, Rosner, Komorowski 2018). Od 2010 r. w Ukrainie występuje coraz wyższy stopień zmechanizowania rolnictwa. W rezultacie prowadzi to do coraz mniejszego wykorzystywania pracy ludzkiej. Zmieniła się również rola leśnictwa, które do niedawna dostarczało głównie drewno budowlane i opałowe oraz zwierzynę łowną. Obecnie jego znaczenie przeniosło się na funkcje związane z turystyką, rekreacją i dobrami środowiska przyrodniczego (świadcząciami ekosystemowymi), a rozwój zielonej turystyki nabiera coraz większego tempa.

W ukraińskiej literaturze naukowej termin „obszary wiejskie” jest także różnie definiowany. Pavlov (2009) uważa tereny wiejskie za niejednorodne w strukturze funkcjonalno-przestrzennej pod względem wykształcenia struktur społecznych i cech samej przestrzeni, składające się z osiedli, ludności, kompleksów przemysłowych, infrastruktury technicznej, terenów rolniczych i innych, na których prowadzona jest działalność gospodarcza, społeczna i inna, z uwzględnieniem ochrony środowiska przyrodniczego i ich potencjału zasobów. Według Goncharenko (2009) terytorium wiejskie jest złożoną i wielofunkcyjną strukturą przyrodniczą, społeczno-gospodarczą i produkcyjno-ekonomiczną, charakteryzującą się połączeniem pewnych cech: obszaru ziemi, specyfiki krajobrazu, liczby ludności i rodzaju zatrudnienia, różnorodności gatunkowej flory i fauny, charakteru i struktury produkcji oraz poziomu rozwoju infrastruktury społecznej, technicznej i przemysłowej itp.

Obszary wiejskie Ukrainy znajdują się w trudnej sytuacji, następuje bowiem pogorszenie stanu zasobów przyrodniczych i sytuacji ekologicznej, infrastruktury społecznej i systemu usług społecznych (świadczenia zdrowotne, kultura, edukacja) oraz infrastruktury technicznej. Poziom życia obniżył się, występuje wysokie bezrobocie, co stymuluje migrację zarobkową i migrację (ucieczkę) młodzieży ze wsi do miast. Poziom wynagrodzeń w rolnictwie w 2020 r. pozostawał na jednym z najniższych wśród innych gałęzi gospodarki – 9,5 tys. hrywien (około 1,4 tys. zł brutto). Z kolei średnia pensja w Ukrainie w tym roku wynosiła 14,2 tys. hrywien (około 2 tys. zł). Jednocześnie tylko 2 721 200 osób (17% ogółu zatrudnionych) pracowało oficjalnie w sektorze rolnym, leśnym i rybackim, w którym dominuje zatrudnienie w prywatnych gospodarstwach (zob. Państwowa Służba Statystyki Ukrainy). Dochody wiejskich gospodarstw domowych w 2020 r. były o jedną czwartą niższe niż gospodarstw miejskich. Udział dochodów w rolnictwie prywatnym stale spadał, co spowodowało, że aż 23% wiejskich gospodarstw domowych miało średni dochód na jednego mieszkańca niższy niż minimum socjalne (10,2% w miastach). Wśród mieszkańców obszarów wiejskich wskaźnik ubóstwa był 1,7 razy wyższy niż w miastach, zarówno w kategoriach względnych, jak i w kategoriach bezwzględnych. Pod względem poziomu życia aż 39% gospodarstw wiejskich było biednych, natomiast w gospodarstwach miejskich odsetek ten wynosił 19% (zob. Państwowa Służba Statystyki Ukrainy).

Ważnym warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest aktywizacja samorządu lokalnego, który posiada nie tylko uprawnienia finansowe, lecz także zasoby nieruchomości i jasne przepisy regulacyjne. Jednocześnie samorząd lokalny powinien uwzględniać charakter danej jednostki terytorialnej, wynikający z uwarunkowań przyrodniczych, społeczno-gospodarczych i renty położenia oraz

polityki państwa (Lelchenko, Vasilyeva, Kuibida, Tkachuk 2017). W przypadku Polski bardzo istotne znaczenie mają krajowe uwarunkowania oraz instrumenty prawne i finansowe, a także dostępne w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) i innych polityk Unii Europejskiej (UE), dotyczące obszarów wiejskich (Kołodziejczak 2021).

Celem artykułu jest porównanie specyfiki funkcjonowania i kierunków rozwoju obszarów wiejskich w Ukrainie i w Polsce. W opracowaniu postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jakie cechy mają obszary wiejskie w Ukrainie i w Polsce?
2. Jakie zmiany nastąpiły na obszarach wiejskich w obu krajach?
3. W jakim zakresie proces transformacji obszarów wiejskich w Polsce może być przykładem dla Ukrainy?

Podstawą artykułu jest analiza danych statystycznych z lat 2011–2020, przegląd literatury naukowej i dokumentów strategicznych. W badaniach wykorzystano następujące metody badawcze:

- analizę porównawczą (zestawienie polskich doświadczeń i działań Ukrainy, określenie podstaw i kierunków reformy administracyjno-terytorialnej w Ukrainie dla rozwoju wsi i obszarów wiejskich),
- metodę monograficzną (studium odrębnych doświadczeń dotyczących stanu obszarów wiejskich województwa tarnopolskiego w Ukrainie i województwa lubelskiego w Polsce),
- studium przypadku (charakterystyka kierunków rozwoju w regionach lubelskim i tarnopolskim),
- metodę abstrakcyjno-logiczną (formułowanie koncepcji, wniosków i rekomendacji).

PROBLEMY ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W UKRAINIE

Obszary wiejskie są ważnym podsystemem społeczno-ekonomicznej i ekologicznej gospodarki w państwie. Koncentrują się w nim znaczące zasoby ludzkie, naturalne i produkcyjne oraz różnorodne branże usługowe, dlatego promowanie ich rozwoju znacznie poprawia stan gospodarki i wzmacnia bezpieczeństwo żywnościowe (Libanova 2015). W obecnych warunkach większość obszarów wiejskich charakteryzuje się niskim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, ograniczonym zakresem możliwości wyboru potencjału pracy i rodzajów pracy, a działalność rolnicza jest główną formą aktywności. Sezonowy charakter produkcji, który jest nieodłącznym elementem rolnictwa, doprowadził do tego, że na obszarach wiejskich jest wysokie bezrobocie. Rośnie liczba rolników, którzy migrują do miast oraz pogarsza się infrastruktura produkcyjna i społeczna (Dacko 2013).

W przemianach struktury agrarnej, w tym rozwoju gospodarstw rolnych, które do niedawna były podstawą funkcjonowania obszarów wiejskich w Ukrainie, należy wyodrębnić trzy ważne etapy wynikające z uwarunkowań prawnych.

Pierwszym z nich jest stworzenie podstaw nowego ustroju rolnego, co było jednym z celów przemian rynkowych w sektorze rolnym Ukrainy. W grudniu 1991 r. uchwalono ustawę Ukrainy „Pro selianske (fermerske) gospodarstvo”, w której gospodarstwa prywatne uznane zostały za równą formę gospodarowania z innymi formami organizacyjno-prawnymi w rolnictwie. Miejscowym radom deputowanych ludowych polecono do dnia 20 stycznia 1992 r. rozwiązać problem wywłaszczenia ziemi od kołchozów, państwowych gospodarstw rolnych oraz innych przedsiębiorstw i organizacji rolniczych o powierzchni nie mniejszej niż 7–10% gruntów rolnych każdej jednostki. Ziemie te miały być udostępniane obywatelom pragnącym prowadzić gospodarstwa rolne. Nowo zakładane gospodarstwa zwolniono z opodatkowania na 3 lata, a we wsiach z niewystarczającymi zasobami pracy – na 5 lat. Na okres formowania się nowych struktur przyznawana była pomoc finansowa w zakresie uzupełnienia i modernizacji infrastruktury technicznej, zakupu sprzętu itp. Utworzono Ukraiński Fundusz Wspomagania Gospodarstw Chłopskich (rolniczych), który z czasem przekształcił się w Ukraiński Państwowy Fundusz Wsparcia Gospodarstw Rolnych („Ukrderżfond”). Za jego pośrednictwem realizowano działania na rzecz stymulowania rozwoju rolnictwa.

Kolejnym etapem było przyjęcie dekretu Prezydenta Ukrainy z dnia 3 grudnia 1999 r. „W sprawie pilnych działań w celu przyspieszenia reformy sektora gospodarki rolnej” oraz przyjęcie przez Radę Najwyższą nowego Kodeksu Ziemskiego (1999). Zgodnie z tym dekretem udziały ziemskie (*paji*) członków kołchozów rolnych zostały przekształcone w działki prywatne, natomiast państwowe przedsiębiorstwa rolne zlikwidowano, a na ich użytkach produkcyjnych i prywatnych ziemiach chłopskich utworzono nowe formacje produkcyjne, w tym gospodarstwa rolne (GR). W związku z tym w 2000 r. liczba GR-ów wzrosła do 38,4 tys. i dalej zwiększała się, osiągając w 2007 r. poziom 43,4 tys. Po 2000 r. rolnictwo determinowane było nie tylko pewną poprawą możliwości rozwoju dla nowych gospodarstw, lecz także koniecznością dostosowania ich do rynkowych mechanizmów gospodarczych, jakie wówczas powstawały w Ukrainie. W kształtowaniu tych ostatnich dominowała koncentracja działań mających na celu zapewnienie sprzyjającego otoczenia instytucjonalnego, infrastruktury rynkowej, systemu wsparcia państwa i innych warunków dla ożywienia produkcji hurtowej. Skomplikowało to rozwój rolnictwa, spowolniło wzrost, a nawet doprowadziło do zmniejszenia liczby GR-ów. Jednocześnie te gospodarstwa, które nadal działały, dostosowując się do istniejących warunków, zwiększyły produkcję oraz powstały nowe przedsiębiorstwa (Yurchishin 2004).

W latach 2010–2015 nastąpił największy spadek liczby gospodarstw rolnych. W dużej mierze spowodowany był on wyrejestrowaniem gospodarstw położonych w Autonomicznej Republice Krymu oraz w części obwodów donieckiego i ługańskiego z powodu ich okupacji. Doprowadziło to do spadku liczby gospodarstw o 1,1 tys. Spadek ten wynikał też z likwidacji gospodarstw z powodu niekorzystnych warunków pracy i innych okoliczności (w tym działań wojennych w „szarej” strefie w Donbasie – ponad 650 gospodarstw). Znamienne jest to, że przy wzroście ogólnej liczby GR-ów o 1834 w latach 2016–2017 aż w 1211 gospodarstwach zmniejszył się udział gruntów rolnych. Stale rosła przy tym średnia powierzchnia gruntów rolnych gospodarstw rolnych, która w 2005 r. wynosiła 93 ha, w 2010 r. – 132 ha, w 2015 r. – 136 ha, a w 2017 r. – już 149 ha. Jednocześnie miała miejsce tendencja do zmniejszania się udziału produktów zwierzęcych w strukturze produkcji GR-ów (np. w 1995 r. było to 14,5%, w 2000 r. – 7,1%, a w 2017 r. – 6,5%).

Ukraina przeszła udaną reformę administracyjno-terytorialną w latach 2014–2020, polegającą na przyznaniu większych uprawnień organom samorządu terytorialnego (decentralizacja) i na zmianie podziału administracyjno-terytorialnego. Decentralizacja otwiera znaczące perspektywy dla zapewnienia samorządności lokalnej, dając możliwości samodzielnego rozwiązywania lokalnych problemów, w szczególności w zakresie zwiększenia roli obywateli oraz ich wpływu na proces przyjmowania i wdrażania decyzji w celu zapewnienia odpowiednich warunków społecznego i gospodarczego rozwoju (Zob. Decentralizacja). Podział administracyjno-terytorialny w Ukrainie po reformie z 2020 r. przedstawiono w tabeli 1.

Tab. 1. Liczba jednostek administracyjno-terytorialnych w Ukrainie według regionów na dzień 1 stycznia 2021 r. (opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Służby Statystyki Ukrainy)

Tab. 1. Number of administrative and territorial units in Ukraine by region as of January 1, 2021 (own elaboration based on the data of the State Statistics Service of Ukraine)

Rodzaj jednostki administracyjnej <i>Type of administrative and territorial unit</i>	Liczba <i>Number</i>
Rejony	140
Gromady terytorialne	1469
Miasta	461
Osiedla typu miejskiego	882
Wsie	28 372

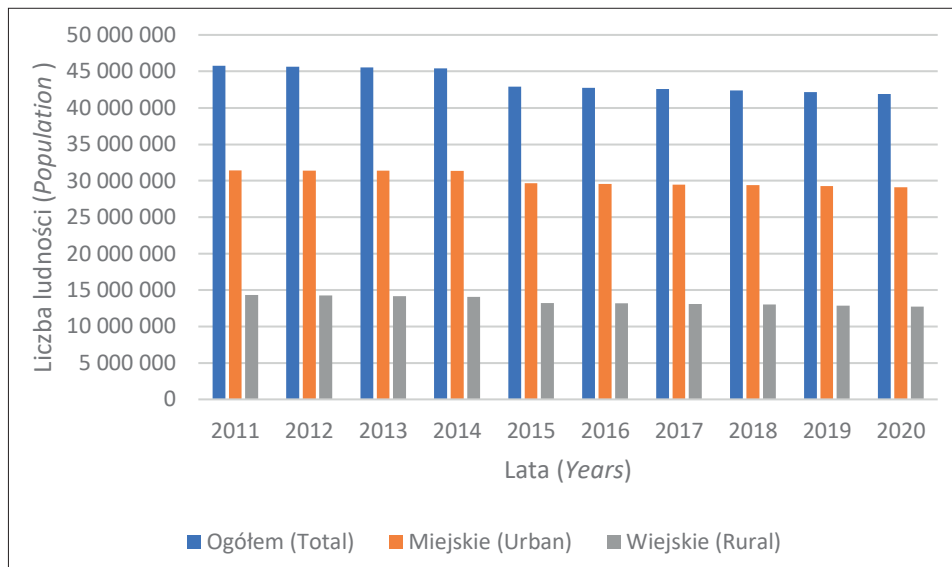
W koncepcji reformy administracyjno-terytorialnej jasno określono istniejące problemy w zarządzaniu lokalnym. Są to:

- nadmierna fragmentacja społeczności terytorialnych oraz brak samodzielności decyzyjnej i finansowej organów samorządu terytorialnego,
- zbyt głębokie dotowanie większości budżetów lokalnych,
- rozwój samorządu terytorialnego faktycznie prowadzony tylko na poziomie miast o znaczeniu obwodowym,
- od 1991 r. do 2016 r. spadek liczby ludności wiejskiej o 2,5 mln osób, odpowiednio zmniejszenie się liczby jednostek wiejskich o 348,
- niski poziom życia w większości gromad terytorialnych, ograniczający pełen rozwój osoby, jej samorealizację i ochronę jej praw,
- niska jakość infrastruktury i sieci technicznych,
- niski poziom profesjonalizmu samorządowców, prowadzący do niskiej efektywności decyzji zarządczych (Zob. Decentralizacja).

Kwestie te są niezwykle ważne przy podejmowaniu decyzji o założeniu firmy, ponieważ na rynku biznesowym istotne jest maksymalizowanie zysków. Na obszarach wiejskich – biorąc pod uwagę powyższe cechy – przedsiębiorstwo, które wymaga dużej liczby pracowników lub koncentruje się na rynkach lokalnych, nie działa tak efektywnie i ekonomicznie, jak w dużych miastach lub na obszarach zurbanizowanych o dużej gęstości zaludnienia (zob. Instytut Społeczeństwa Obywatelskiego).

W polityce rozwoju obszarów wiejskich Ukrainy działania zostały zredukowane głównie do subsydiowania produkcji rolnej, aby zwiększyć dochody rolników w oparciu o pomoc państwa, a nie o instrumenty rynkowe. Taki sztuczny wzrost dochodów dzięki dotacjom nie powstrzymał wyludniania się obszarów wiejskich, ponieważ technologia w coraz większym stopniu przenika do produkcji rolnej i prowadzi do naturalnego spadku liczby zatrudnionych. Poziom usług i zabezpieczenia społecznego na tych obszarach pozostawał poniżej poziomu, jaki otrzymali mieszkańcy miast. W celu poprawy sytuacji finansowej mieszkańców wsi wykorzystano dotacje państwowe dla rolników. Ta forma wsparcia częściowo wspomagała produkcję rolną i część ludności wiejskiej, ale nie rozwiązała problemu globalnie, ponieważ populacja na obszarach wiejskich się zmniejszyła (ryc. 1; zob. Instytut Społeczeństwa Obywatelskiego).

W celu poprawy sytuacji związanej ze zmniejszaniem się liczby ludności wprowadzono zmiany w polityce polegające na ukierunkowanej pomocy poprzez dotacje z sektora rolnego na wspieranie zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich. Analiza zmiany liczby ludności w latach 2011–2022 wykazała, że liczba ludności miejskiej powoli rośnie (o około 0,1% rocznie). W 2020 r. ludność miejska stanowiła 70% ogółu, co jest jednym z wyższych wskaźników w Europie (zob. Państwowa Służba Statystyki Ukrainy). Nie zmniejszają się przy tym różnice w jakości życia mieszkańców wsi i miast. Pomimo spadku liczby

Uwaga: w latach 2015–2020 podawane wartości nie uwzględniają czasowo okupowanego terytorium Autonomicznej Republiki Krymu i miasta Sewastopol (in 2015–2020, the values provided do not include the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol).

Ryc. 1. Liczba ludności na obszarach miejskich i wiejskich w Ukrainie w latach 2011–2020 (opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Służby Statystyki Ukrainy)

Fig. 1. Population in urban and rural areas in Ukraine in 2011–2020 (own elaboration based on the data of the State Statistics Service of Ukraine)

ludności we wszystkich kategoriach osadnictwa (ryc. 1) proces urbanizacji nadal trwa w Ukrainie.

Obszary wiejskie wyludniają się szybciej niż obszary miejskie. Przede wszystkim rośnie liczba ludności w dużych miastach. Z danych Państwowej Służby Statystycznej Ukrainy z 2020 r. wynika, że poziom życia na obszarach wiejskich był zdecydowanie niższy:

- wskaźnik ubóstwa ludności wiejskiej był znacznie wyższy niż ludności miejskiej (aż 80% ubogiej ludności w Ukrainie mieszka na obszarach wiejskich),
- średnia długość życia mieszkańca miasta to 72 lata, a wsi – 69,8 lat,
- poziom wynagrodzenia na wsi był również niższy.

Zmiany struktury ludności wynikają ze zróżnicowanej sytuacji demograficznej na obszarach miejskich i wiejskich. Mają one znaczący wpływ na racjonalne rozmieszczenie i optymalny rozwój sił wytwórczych.

Z danych statystycznych zestawionych w tab. 2 wynika, że generalnie wzrosły zasoby mieszkaniowe, zarówno na obszarach miejskich, jak i na obszarach wiejskich. Łączna liczba metrów kwadratowych wzrosła o 2,2% dla całego kraju, przy czym dla mieszkańców miast wzrosła o 3,2%, a dla mieszkańców wsi tylko

o 0,5%. Pokazuje to, że tendencja do poprawy warunków mieszkaniowych przede wszystkim rośnie w populacji miejskiej.

Tab. 2. Zasoby mieszkaniowe w Ukrainie (mln m²; opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Służby Statystyki Ukrainy)

Tab. 2. Housing stock in Ukraine (in millions sq.m.; own elaboration based on the data of the State Statistics Service of Ukraine)

Zasoby mieszkaniowe <i>Housing stock</i>	2018	2019	2020	Dynamika zmian 2018–2020 (%) <i>Dynamics of changes 2018–2020 (%)</i>
Cały zasób mieszkaniowy	993,3	1011,4	1014,8	2,2
Miejskie zasoby mieszkaniowe	605,5	621,3	624,9	3,2
Wiejskie zasoby mieszkaniowe	387,8	390,1	389,9	0,5

Z kolei dane statystyczne zamieszczone w tab. 3 pozwalają wnioskować, że warunki życia w mieście bardzo różnią się od warunków życia na wsi. Wyposażenie w instalację wodociągową w 2020 r. na terenach miejskich było aż o 39,6 p.p. wyższe niż na terenach wiejskich. Jedynie pokrycie gazem sieciowym na terenach wiejskich było wyższe o 2,1%. Jeśli spojrzeć na trendy we wszystkich rodzajach wyposażenia, to widoczny jest tu wzrost, ale z wyjątkiem instalacji gazowej. Jest to spowodowane rosnącymi cenami gazu i stopniowo terytorium przechodzi na alternatywne formy ogrzewania.

Tab. 3. Wyposażenie mieszkań według rodzaju powierzchni w Ukrainie (%; opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Służby Statystyki Ukrainy)

Tab. 3. Furnishings of residential premises depending on the type of surface in Ukraine (%; own elaboration based on the data of the State Statistics Service of Ukraine)

Lata <i>Years</i>	2018		2019		2020		Dynamika zmian 2018–2020 <i>Dynamics of changes 2018–2020</i>	
	miejski <i>urban</i>	wiejski <i>rural</i>	miejski <i>urban</i>	wiejski <i>rural</i>	miejski <i>urban</i>	wiejski <i>rural</i>	miejski <i>urban</i>	wiejski <i>rural</i>
Wodociąg	78,1	37,4	78,2	38,3	78,2	38,6	0,1	1,2
Kanalizacja	76,9	33,8	77,1	34,5	77,1	34,8	0,2	1,0
Ogrzewanie	78,5	55,4	78,6	55,7	78,6	55,5	0,1	0,2
Gaz	82,2	84,3	81,8	83,7	81,5	83,2	-0,7	-1,1
Ciepła woda	62,4	24,4	61,6	25,0	61,0	25,2	-1,4	0,8

Obwód tarnopolski był jednym z liderów we wdrażaniu reformy decentralizacji (2014–2020), ponieważ powstała w nim największa liczba gromad – w 2017 r. obejmowały one już 34% obszaru regionu. Na początku reformy administracyjno-terytorialnej obwód składał się z 17 powiatów, 4 miast o znaczeniu

województw, 14 miast o znaczeniu powiatowym, 18 osiedli typu miejskiego i 1023 wsi. Po reformie samorządu lokalnego w Ukrainie w obwodzie tarnopolskim powstały 3 rejony składające się z 55 gromad terytorialnych, które obejmowały 677,7 tys. ludności (64,8%), 7 tys. km² obszaru (50,9%), 314 wsi i osiedla typu miejskiego (51,1%) oraz 536 osiedli (50,7%; zob. Decentralizacja).

Podobnie jak w całym kraju liczba ludności wiejskiej w regionie tarnopolskim (typowo rolniczym) przejawia wyraźną tendencję spadkową. Na koniec 2020 r. wyniosła 1038,7 tys. osób. W porównaniu z 2011 r. (1084,1 tys. osób) populacja zmniejszyła się o 45,4 tys. osób (zob. Państwowa Służba Statystyki Ukrainy).

Region tarnopolski jest ważnym producentem żywności w Ukrainie (Yarema, Zamora 2018). Z danych statystycznych Departamentu Rozwoju Gospodarczego i Handlu Regionalnej Administracji Tarnopola wynika, że w obwodzie tarnopolskim produkcja rolna w przeliczeniu na osobę jest wyższa niż w całym kraju (tj. w zakresie zbóż, ziemniaków, mleka i mięsa, mniej zaś w przypadku warzyw i owoców). W latach 2015–2020, podobnie jak w całej Ukrainie, nastąpił niewielki spadek produkcji prawie wszystkich produktów rolnych. Było to w dużej mierze spowodowane reformą rolnictwa. W 2019 r. wszystkie kategorie gospodarstw w regionie wytworzyły wartość produkcji rolnej brutto (w cenach stałych z 2016 r.) w wysokości 24,3 mld hrywien, co stanowi 97,8% do 2018 r., w tym m.in. przemysł roślinny 19,7 mld hrywien, a branża hodowlana 4,5 mld hrywien, co stanowi odpowiednio 96,8% i 102,2% do 2018 r. Pokazuje to, że w badanym okresie w gospodarce regionu Tarnopola wykorzystanie gruntów rolnych stało się bardziej racjonalne.

Obecny stan rozwoju Ukrainy, charakteryzujący się zjawiskami kryzysowymi w gospodarce i nierównościami społecznymi, wymaga szczególnej uwagi oraz opracowania zasad tworzenia i efektywnego wykorzystywania potencjału pracy, zwłaszcza w rolnictwie. Tworzenie nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich jest nierozdzielnie związane z sytuacją demograficzną wsi. W społeczeństwie ukraińskim od dłuższego czasu zachodzą znaczące zmiany, które doprowadziły do zamierania wsi i pogorszenia jakości życia mieszkańców wsi. Dlatego czynnikiem strategicznym dla efektywnego funkcjonowania przedsiębiorstw rolnych w niestabilnych warunkach rozwoju stosunków rynkowych w Ukrainie jest czynnik ludzki. Bez względu na to, jak zaawansowane są środki produkcji rolnej i narzędzia, ich efektywne wykorzystanie będzie zawsze zależało od głównego zasobu produkcyjnego – tych ludzi, którzy pracują na miejscu (Gutorowa 2016). Podstawą przechodzenia do zintegrowanego rozwoju, czyli wielofunkcyjności obszarów wiejskich, jest wykorzystanie już istniejących zasobów dla ograniczenia nasilającej się tendencji do zagospodarowywania nowych obszarów. Ważnym

wskaźnikiem jest taniłość inwestowania, co może być istotnym kryterium przy wprowadzaniu nowych form działalności gospodarczej (jak przetwórstwo, turystyka zielona, rolnictwo ekologiczne). Takie zmiany strukturalne mogą zwiększyć możliwości rozwoju gospodarczego i społeczno-kulturalnego oraz poprawić jakość życia na obszarach wiejskich.

PROBLEMY ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE

W Polsce obszary wiejskie przeszły duże zmiany ekonomiczne i strukturalno-przestrzenne. Wciąż jednak istnieją znaczące potrzeby w zakresie zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich, z uwzględnieniem zasobów środowiska przyrodniczego i sytuacji gospodarczej. Ze względu na ich zróżnicowane i odmienne problemy rozwojowe trudno wobec nich zastosować jednolitą politykę. Każdy region wymaga odrębnych, szczegółowych zasad rozwoju obszarów wiejskich. Ich obecny stan jest skutkiem pryncypiów polityki gospodarczej minionego okresu. Polityka rozwoju obszarów wiejskich i niedorozwój cywilizacyjny spowodowały, że na części tych obszarów nie wykształciły się normalne, właściwe dla standardów europejskich zasady kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej i rozwoju społeczno-gospodarczego (Kołodziejczak 2021; Stanny i in. 2018; Wilkin 2011).

Obszary wiejskie charakteryzuje rozproszenie przestrzenne osadnictwa, niska gęstość zaludnienia, proces starzenia się społeczeństwa i depopulacji, a wokół większych miast narastają problemy związane z suburbanizacją. Historycznie zlokalizowane na nich było rolnictwo i leśnictwo, czyli funkcje gospodarcze wykorzystujące duże przestrzenie. Postęp technologiczny w rolnictwie i w naukach rolniczych spowodował, że coraz mniej osób zatrudniano do pracy przy produkcji rolnej i wytwarzaniu żywności (Bański 2011; Stanny i in. 2018). Jeszcze sto lat temu na wsi praca w rolnictwie tzw. ludności samodzielnej stanowiła źródło utrzymania dla około 85%, a obecnie znajduje tu zatrudnienie około 12% krajowych zasobów pracy (GUS 2020).

Przejsie do demokracji parlamentarnej pod koniec lat 80. XX w. doprowadziło do szeregu reform decentralizacyjnych. Ogólnie rzecz biorąc, reformy te zmniejszyły liczbę województw (1999) i ustanowiły pośredni poziom zarządzania między szczeblem krajowym i lokalnym (powiat). Decentralizacja zwiększyła znaczenie województw we wdrażaniu polityki rozwoju obszarów wiejskich. W rezultacie każde województwo musi opracować własną strategię rozwoju, w której przedstawia się sytuację województwa oraz identyfikuje kluczowe możliwości rozwoju regionu. Władze lokalne stały się w dużej mierze głównymi podmiotami rozwoju obszarów wiejskich. Zakres ich działalności zależy jednak

od zasad ustalanych przez rząd. Samorządy lokalny i gminny zapewniają infrastrukturę społeczną i techniczną oraz wybrane usługi dla mieszkańców, które wspierają lokalny rozwój gospodarczy i zapewniają odpowiednią jakość życia społecznościom lokalnym (Pondel 2017).

Tab. 4. Podział administracyjny w Polsce w 2019 r. (opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego)

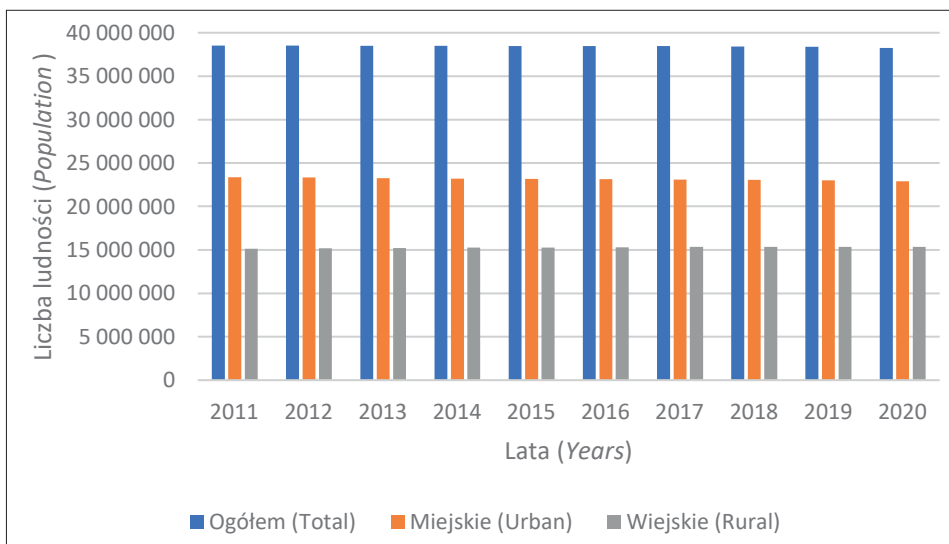
Tab. 4. Administrative division in Poland, 2019 (own elaboration based on the data of the Local Data Bank of the Central Statistical Office)

Rodzaj jednostki administracyjnej <i>Type of administrative unit</i>	Liczba <i>Number</i>
Województwa	16
Powiaty	314
Miasta na prawach powiatu	66
Gminy	2477: 302 miejskie (w tym 66 ma status miasta na prawach powiatu), 1537 wiejskich i 638 miejsko-wiejskich

Od 2010 r. obserwuje się – szczególnie w obrębie dużych aglomeracji miejskich – migrację ludności ze wsi do miasta, zarówno osób pracujących, poszukujących miejsca zamieszkania z dogodnym dojazdem do pracy, jak i starszej części społeczeństwa, poprawiającej jakość życia w okresie emerytalnym (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi 2019).

W strukturze osadniczej Polski występuje duża liczba małych i średnich miast oraz obszary wiejskie, które mają większą gęstość zaludnienia niż średnio w państwach członkowskich Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). To stwarza możliwość wzmocnienia związków między wiejskimi i miejskimi strukturami osadniczymi. Obszary wiejskie w pobliżu miast charakteryzują się większą dynamiką rozwojową niż obszary peryferyjne; co więcej, osiągają podobne wyniki gospodarcze co obszary miejskie. Dobrze prosperujące obszary wiejskie, znajdujące się blisko mniejszych centrów miejskich, także przyczyniają się do rozwoju miast poprzez współtworzenie bardziej dynamicznej gospodarki regionalnej (Ministerstwo Rolnictwa 2018).

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) w 2020 r. na terenach wiejskich w Polsce liczba mieszkańców wsi wynosiła 15,4 mln tys. osób (39,8% populacji Polski; zob. ryc. 2). Miejscowości wiejskich w Polsce jest ponad 52 tys. (52 477), z czego przeciętnie w jednej miejscowości wiejskiej mieszka 292 osoby. Nieprzerwany wzrost w tym zakresie, notowany od 1999 r. (14,6 mln, 38,1%), spowodowany jest w dużej mierze migracjami z dużych ośrodków miejskich na obrzeża miast, należące już do terenów administracyjnie wyodrębnianych jako obszary wiejskie (w tym okresie liczba mieszkańców

Ryc. 2. Liczba ludności w Polsce w latach 2011–2020 (opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego)

Fig. 2. Population in Poland, 2011–2020 (own elaboration based on the data of the Central Statistical Office)

miast spadła o ponad 570 tys.). Konsekwencją tego jest obserwowane od 2000 r. dodatnie saldo migracji na wsi (napływ ludności z miast corocznie przewyższa z reguły ujemne saldo migracji zewnętrznych), średnio 28,2 tys. rocznie. Mimo to w niektórych województwach (jak lubelskie, lubuskie, opolskie, podlaskie, świętokrzyskie) spada liczba mieszkańców wsi, przy czym wpływ na to mają także zmiany podziału terytorialnego (np. nadanie statusu miasta miejscowościom wiejskim oraz powiększenie powierzchni Rzeszowa i Zielonej Góry o sąsiadujące z nimi gminy wiejskie; zob. GUS 2020).

Migracja z miast na obszary wiejskie dynamicznie rośnie wokół dużych aglomeracji miejskich. Wynika to z niższych cen mieszkań lub kosztów budowy domów, a także ze wzrostu gospodarczego, który umożliwia życie bliżej przyrody. Z kolei proces migracji ze wsi do miast powodowany jest wyjazdami związanymi z pracą lub nauką (GUS 2014).

Obszary wiejskie, w których liczba ludności spadła, zmagają się z negatywnymi konsekwencjami tego procesu. Jedną z nich jest obniżenie podstawy opodatkowania, co prowadzi do problemów z dostępem do infrastruktury oraz do niedoboru pracowników na rynku pracy. W rezultacie niektóre peryferyjne miasta mogą być opuszczone, co spowoduje dodatkowe problemy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego (Bański, Pantylej, Janicki, Flaga, Wesołowska 2014).

Czynniki mające największy wpływ na niekorzystne zmiany demograficzne na obszarach wiejskich to:

– brak pracy i niskie płace, co prowadzi do niemożności uzyskania satysfakcjonującego dochodu, aby utrzymać siebie i rodzinę na zadowalającym poziomie, a w dalszej kolejności do wzrostu zainteresowania emigracją,

– niedopasowanie w strukturalnych miejscach pracy, w tym brak możliwości rozwoju zawodowego i rozwoju osobistego, co powoduje klasyczny „drenaż mózgow” w młodszych grupach wiekowych,

– konkurencyjne wynagrodzenie i profesjonalna konkurencja, lepsze miejsca pracy (duże ośrodki krajowe z Warszawą na czele, kraje Europy Zachodniej), co jest najważniejszym czynnikiem przyciągającym migrantów z obszarów wiejskich (Śleszyński 2016).

Z danych statystycznych zamieszczonych w tab. 5 wynika, że wszystkie warunki mieszkaniowe na obszarach wiejskich są na znacznie niższym poziomie niż w miastach. Najtrudniejsza sytuacja jest z siecią gazową, ponieważ mieszkania wiejskie są pięć razy gorzej wyposażone – w 2020 r. tylko 26% mieszkań miało dostęp do sieci, podczas gdy w miastach było to 72,3% mieszkań.

Tab. 5. Wyposażenie mieszkań według rodzaju powierzchni w Polsce (%; opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego)

Tab. 5. Furnishings of residential premises depending on the type of surface in Poland (%; own elaboration based on the data of the Local Data Bank of the Central Statistical Office)

Lata Years	2018		2019		2020		Dynamika zmian 2018–2020 Dynamics of changes 2018–2020	
	miejski urban	wiejski rural	miejski urban	wiejski rural	miejski urban	wiejski rural	miejski urban	wiejski rural
Wodociąg	99,1	92,3	99,1	92,4	99,1	92,5	–	0,2
Toaleta	97,3	86,6	97,3	86,8	97,4	87,0	0,1	0,4
Łazienka	95,6	83,1	95,7	83,3	95,7	83,5	0,1	0,4
Gaz z sieci	71,4	22,5	71,5	23,7	72,3	26,0	0,9	3,5
Centralne ogrzewanie	87,7	72,0	87,9	72,3	88,0	72,7	0,3	0,7

Struktura obszarów wiejskich w Polsce zależy od historycznie ukształtowanych warunków rozwoju oraz od dostępności rynków miejskich, a zwłaszcza od rynku pracy. Następują dalsze zmiany w poszczególnych typach funkcjonalnych wiejskich jednostek terytorialnych (Bański 2014; Kołodziejczak 2021). Przejawiają się one bezpośrednio w różnicowaniu się wskaźników rozwoju gospodarczego i we wpływie czynników społecznych. Wyniki badań monitoringu rozwoju obszarów wiejskich (Stanny i in. 2018) pokazują inny kierunek zmian w zachodniej części kraju niż w części wschodniej. Otóż następuje wzrost

wielofunkcyjności struktury gospodarczej na zachodzie Polski, a na wschodzie można zauważyć dwie tendencje zmian – w kierunku (1) wielodochodowości gospodarstw domowych (tendencja występująca w południowo-wschodniej części kraju) lub (2) wzmocnienia roli rolnictwa jako biznesu w lokalnej strukturze gospodarczej (tendencja obserwowana w części północno-wschodniej kraju).

Polskie rolnictwo, które wciąż znajduje się w okresie dostosowywania się do nowego modelu zrównoważonej, wielofunkcyjnej i rynkowej produkcji w ramach WPR, zapewniało w 2017 r. samowystarczalność żywnościową kraju na poziomie 98%, co dawało wysokie bezpieczeństwo żywnościowe dla obywateli (Stanny i in. 2018). W przypadku Polski, członka UE, europejska polityka rozwoju obszarów wiejskich pomaga obszarom wiejskim w rozwiązywaniu wielu problemów gospodarczych, środowiskowych i społecznych. Kierunki rozwoju obszarów wiejskich są ustalane w ramach WPR, m.in. wsparcie systemem płatności bezpośrednich dla rolników i środkami na zarządzanie rynkami rolnymi (Kołodziejczak 2021).

Regionem, który kojarzy się w Polsce z rolnictwem, jest województwo lubelskie. Znajduje się ono we wschodniej części kraju i zajmuje powierzchnię 25,1 tys. km². Struktura administracyjna województwa obejmuje: 20 powiatów, 4 miasta na prawach powiatu (Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość), 213 gmin (w tym 170 gmin wiejskich, 23 miejsko-wiejskie i 20 miejskich), 47 miast, 4044 miejscowości wiejskich i 3730 sołectw (GUS 2020).

Województwo lubelskie należy do regionów charakteryzujących się znaczącą rolą sektora rolniczego. O dogodnych warunkach do prowadzenia działalności rolniczej decydują przede wszystkim korzystne warunki glebowo-klimatyczne oraz duży udział użytków rolnych (Bański i in. 2014; Czarniecki 2005). Rzetelna wiedza na temat sytuacji w rolnictwie w województwie lubelskim jest niezbędna do podejmowania skutecznych decyzji zarówno przez prowadzących działalność gospodarczą w tym sektorze, jak i przez przedstawicieli władz regionalnych i lokalnych zajmujących się polityką rolną. Biorąc pod uwagę kierunki wykorzystania powierzchni województwa lubelskiego w 2018 r., należy wskazać, że największy obszar zajmowały wówczas użytki rolne (17,5 tys. km²), które według danych GUS stanowiły 70,9% powierzchni ogólnej, co dawało pierwsze miejsce w kraju (średnia krajowa 51,6%). Województwo lubelskie jest również liderem wielu upraw rolniczych i sadowniczych, wśród których można wymienić m.in. maliny, porzeczki i agrest (zob. Urząd Statystyczny w Lublinie).

Rolnictwo w Polsce charakteryzuje proces intensywnego rozwoju – odnotowuje się wzrost koncentracji specjalizacji, efektywności i intensywności produkcji. Zróżnicowana dynamika zmian powoduje pogłębienie już istniejących regionalnych zróżnicowań produkcji roślinnej. Produkcja rolnicza

w województwie lubelskim ukierunkowana jest zdecydowanie na profil roślinny (Kołodziejczak 2017).

ZAKOŃCZENIE

W Ukrainie obszary wiejskie są tradycyjnie kojarzone z agrobiznesem, podczas gdy w Polsce obecnie charakteryzują się szeregiem zintegrowanych procesów, które wpływają na ich rozwój. W obu krajach występują rozbieżności w definiowaniu obszarów wiejskich (Bański 2012; Goncharenko 2009; Kołodziejczak 2021; Pavlov 2009; Stanny 2014). W sektorze rolnym występują problemy, które mają niejednoznaczne konsekwencje zarówno dla rozwoju rolnictwa, jak i dla poziomu życia ludności wiejskiej. Brakuje kompleksowego wsparcia finansowego ze strony rządu dla mieszkańców i usług sektora społecznego. Dysproporcja w strukturze zatrudnienia na wsi, ciągle zmniejszanie się tej struktury, nadmierna praca fizyczna w gospodarstwach prywatnych, degradacja kapitału ludzkiego, niski rozwój infrastruktury społecznej wsi i niedoskonała struktura działów sektora produkcji wiejskiej negatywnie wpływają na poziom życia ludności wiejskiej (Gudim 2012; Gutorova 2016; Stanny i in. 2018). Specyfikę potencjału przyrodniczego i problematyki produkcji rolnej można pod względem podobieństwa prześledzić na przykładzie województwa lubelskiego (Bański i in. 2014) i obwodu tarnopolskiego (Jarema 2013).

Biorąc pod uwagę światowe trendy w spadku znaczenia sektora rolnego, nie ma już wątpliwości, że koncepcja rozwoju obszarów wiejskich jest znacznie szersza niż koncepcja rozwoju samego sektora agrarnego. Kwestia kształtowania społeczno-ekonomicznych przesłanek rozwoju obszarów wiejskich staje się szczególnie istotna, ponieważ wymaga od państwa i regionów nie tylko wzmoczenia pracy organizacyjnej dla zapewnienia poziomu życia społeczności wiejskich, lecz także ogromnych zasobów finansowych. W obu krajach na obszarach wiejskich zmagających się z problemami gospodarczymi należy intensyfikować działania w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju (Czarnecki 2009; Kłodziński 1996). W tym przypadku doświadczenie zebrane w Polsce może stanowić istotną bazę wytycznych dla Ukrainy.

Administracyjno-terytorialna reforma w Ukrainie powinna obejmować takie rozwiązania, które są najbardziej odpowiednie dla krajowych realiów społeczno-politycznych i ekonomicznych. Konieczne jest uwzględnienie i wdrożenie w praktyce krajowej najlepszych osiągnięć doświadczeń zagranicznych, w szczególności polskich ze względu na podobieństwo warunków mentalnych i społeczno-ekonomicznych w rozwoju krajów. Doświadczenie Polski dostarcza niezbędnego, krytycznego spojrzenia na proces reform w Ukrainie.

Na podstawie analizy porównawczej sformułowano następujące wnioski:

– podział terytorialny w Ukrainie i w Polsce jest bardzo różny, choć po zakończeniu reformy administracyjno-terytorialnej będzie on zbliżony,

– liczba ludności miejskiej w Ukrainie jest znacznie większa niż ludności wiejskiej, która wynosiła w 2020 r. tylko 30% ogółu mieszkańców. Podobna sytuacja była w Polsce, gdzie ludność wiejska stanowiła 39,8%. W regionie tarnopolskim liczba ludności wiejskiej wynosiła 44,5%, podczas gdy w województwie lubelskim było to 53,5% w 2020 r.,

– w obu krajach poziom życia na obszarach wiejskich jest zdecydowanie niższy niż w miastach.

Możliwym punktem wyjścia dla rozwoju obszarów wiejskich w Ukrainie powinno być opracowanie standardów i poziomu klasyfikacji wsi oraz tworzenie zgodnie z nimi regulacji finansowych. Co istotne, korzystanie z doświadczeń teoretycznych i empirycznych krajów UE, w tym zwłaszcza z eksportu w byłych krajach bloku wschodniego, przybliży politykę krajową rozwoju obszarów wiejskich do europejskich norm i wymogów, co odpowiada strategicznemu celowi polityki gospodarczej Ukrainy. Przykład Polski wskazuje na duże znaczenie przeprowadzenia reformy administracyjno-terytorialnej na najniższym poziomie podziału terytorialnego kraju, czyli na poziomie lokalnym, a także na gruntowne wzmocnienie roli i potencjału gospodarczego samorządu lokalnego na wsi.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Bański J. 2011. Changes in agricultural land ownership in Poland in the period of the market economy. *Agricultural Economics*, 57(2), 93–101. <https://doi.org/10.17221/18/2010-AGRICECON>
- Bański J. 2012. Problematyka definicji i zasięgu przestrzennego obszarów wiejskich i stref podmiejskich. *Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum*, 11(3), 5–15.
- Bański J. 2014. Współczesne typologie obszarów wiejskich w Polsce – przegląd podejść metodologicznych. *Przegląd Geograficzny*, 86(4), 441–470. <https://doi.org/10.7163/PrzG.2014.4.1>
- Bański J., Pantylej W., Janicki W., Flaga M., Wesołowska M. 2014. Współczesne przekształcenia społeczno-gospodarcze a potencjał ludnościowy wschodniej Polski. *Studia Obszarów Wiejskich*, 36.
- Czarnecki A. 2005. Przemiany funkcji pozarolniczych na obszarach wiejskich województwa lubelskiego. *Roczniki Naukowe SERIA*, 6.
- Czarnecki A. 2009. *Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Dacko I. 2013. Poprawa strategicznego planowania rozwoju osadnictwa wiejskiego w celu wzmocnienia ich bezpieczeństwa społeczno-gospodarczego. *Spoleczno-ekonomiczne problemy współczesnego okresu Ukrainy*, 6(104), 243–257.
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). 2014. *Prognoza ludności na lata 2014–2050*. Warszawa.
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). 2020. *Rocznik demograficzny 2019*. Warszawa.

- Goncharenko I. 2009. *Rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich regionu. Problemy terytorium i praktyka*. Lwów: Narodowa Akademia Nauk Ukrainy.
- Gudim M. 2012. Obszary rozwoju kompleksu rolno-przemysłowego Ukrainy w kontekście integracji światowej. *Biuletyn DNU. Seria: Światowa gospodarka i międzynarodowe stosunki gospodarcze*, 4, 38–47.
- Gutorowa O. 2016. Wydajność produkcji oraz rozwój obszarów wiejskich. *Tematyczne problemy gospodarki innowacyjnej*, 4, 68–73.
- Jarema L. 2013. Rozwój rolniczy regionu tarnopolskiego i jego wpływ na poziom życia. *Biuletyn naukowy Narodowego Uniwersytetu Życia i Nauk o Środowisku Ukrainy. Seria: Ekonomia, zarządzanie agrarne, biznes*, 181(1), 8–14.
- Jarema L., Zamora O. 2018. Potencjał gospodarczy rolnictwa obszaru tarnopolskiego oraz możliwość jego efektywnego wykorzystania. *Naukowy herold Użgorodzkiego Uniwersytetu Narodowego. Seria: Międzynarodowe stosunki gospodarcze i gospodarka światowa*, 17(2), 153–157.
- Jeziarska-Thöle A. 2018. *Rozwój obszarów wiejskich Polski Północnej i Zachodniej oraz Niemiec Wschodnich*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Kłodziński M. 1996. *Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich w Polsce i w krajach Unii Europejskiej*. Warszawa: Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego.
- Knickel K., Renting H. 2000. Methodological and conceptual issues in the study of multifunctionality and rural development. *Sociologia Ruralis*, 40(4), 512–528. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00164>
- Kołodziejczak A. 2010. *Modele rolnictwa a zróżnicowanie przestrzenne sposobów gospodarowania w rolnictwie polskim*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kołodziejczak A. 2017. Koncepcja zintegrowanego rozwoju rolnictwa i wsi a wiejskie obszary funkcjonalne. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 37, 41–49.
- Kołodziejczak A. (red.). 2021. *Obszary wiejskie w zintegrowanym planowaniu rozwoju*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kostrowicki J. 1976. Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne. *Przegląd Geograficzny*, 48(4), 601–611.
- Lelchenko A., Vasilyeva O., Kuibida V., Tkachuk A. 2017. *Samorząd lokalny w warunkach decentralizacji władzy*. Kijów: Narodowa Akademia Administracji Publicznej przy Prezydencie Ukrainy.
- Libanova E. (red.). 2015. *Rozwój człowieka na Ukrainie. Modernizacja polityki społecznej – aspekt regionalny*. Kijów: Instytut Demografii i Badań Społecznych im. M.V. Ptukha Narodowej Akademii Nauk Ukrainy.
- Ministerstwo Rolnictwa. 2018. *Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa. Projekt diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, rybactwa i obszarów wiejskich w Polsce*. Warszawa.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. 2019. *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, obszarów wiejskich i rybactwa w Polsce. Dokument służący opracowaniu Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030*. Warszawa.
- Pavlov O. 2009. *Obszary wiejskie Ukrainy. Model zarządzania funkcjonalnego*. Odessa: Astroprynt.
- Pondel H. 2017. Rola samorządu gminnego w stymulowaniu rozwoju obszarów wiejskich. *Studia BAS*, 1(49), 109–131.
- Stanny M. 2014. Wieś, obszar wiejski, ludność wiejska – o problemach z ich definiowaniem. Wielowymiarowe spojrzenie. *Wieś i Rolnictwo*, 1(162), 123–138.
- Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł. 2018. *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

- Śleszyński P. 2016. *Identyfikacja i ocena wybranych zjawisk demograficznych w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem wsi i relacji miasto–wieś)*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego.
- Wilkin J. 2008. Ewolucja paradygmatów rozwoju obszarów wiejskich. *Wieś i Rolnictwo*, (3), 18–28.
- Wilkin J. 2011. Dotychczasowe i przewidywane tendencje rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. W: Potencjał obszarów wiejskich szansą rozwoju. *Biuletyn Forum Debaty Publicznej*, 6, 26–30.
- Yurchishin W. (red.). 2004. *Rozwój różnorodności na wsi: cechy, problemy*. Kijów: Narodowe Centrum Naukowe „Instytut Gospodarki Rolnej”.

Netografia

- Decentralizacja. Pobrane z: <http://decentralization.gov.ua>
- Departament Rozwoju Gospodarczego i Handlu Regionalnej Administracji Tarnopola. Pobrane z: <http://economy-te.gov.ua>
- Główny Urząd Statystyczny. Pobrane z: <https://stat.gov.pl>
- Instytut Społeczeństwa Obywatelskiego. Pobrane z: <https://www.csi.org.ua>
- Jurgiel K. 2018. *Pakt dla obszarów wiejskich 2020 (2030)*. Pobrane z: http://www.krir.pl/files/Pakt_dla_obszar%C3%B3w_wiejskich.pdf
- Państwowa Służba Statystyki Ukrainy. Pobrane z: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Urząd Statystyczny w Lublinie. Pobrane z: <https://lublin.stat.gov.pl>

Akty prawne

- Dekret Prezydenta Ukrainy „W sprawie pilnych działań w celu przyspieszenia reformy sektora rolnego gospodarki” (Dokument 1529/99, 3.12.1999).
- Kodeks Ziemski Ukrainy (Dokument 561-XII, od 1.01.2002 r., podstawa 2768-III – N 507-XIV (507-14) od 17.03.1999 r.).